

Kamil Cekiera
Uniwersytet Wrocławski

Natura i rola intuicji we współczesnej filozofii analitycznej

Streszczenie

słowa kluczowe: intuicja, sąd intuicyjny, pojęcia, analiza pojęciowa, filozofia analityczna, świadectwo w filozofii, filozofia eksperymentalna, psychologia poznawcza

Rozprawa traktuje o roli oraz naturze intuicji we współczesnej filozofii analitycznej. Jest więc w pierwszym rzędzie pracą z zakresu metafizologii i podejmuje jeden z najgoręcej w ostatnich latach dyskutowanych w jej ramach tematów, dotyczących takich chociażby pytań, jak to, czym charakteryzuje się intuicja, jak można ją ująć i zdefiniować, w jaki sposób i w jakim zakresie wykorzystywana jest w filozofii, czy może być testowana empirycznie, a jeśli tak – w jakim zakresie wyniki odnośnych badań mają znaczenie dla analiz filozoficznych, wreszcie, czy właściwa metodologia filozofii powinna opierać się na rozległym poleganiu na filozoficznych intuicjach. Wszystkie te pytania – i wiele podobnych – są punktem wyjścia dla zawartych w dysertacji rozważań.

Zagadnienie intuicji było w filozofii na różne sposoby podejmowane od wieków, w istocie pojęcie to ma niezwykle bogatą historię i znaczący багаż teoretyczny. W niniejszej dysertacji w dużej mierze abstrahuję od tej tradycji w celu skupienia się na konkretnym obszarze filozoficznych rozważań – współczesnej filozofii analitycznej. Zagadnienie intuicji jest bowiem w jej ramach podejmowane w szczególny sposób, często pozostając bez wyraźnego związku z pytaniami o intuicję formułowanymi w historii filozofii. W szczególności zwraca się uwagę na wykorzystywanie intuicji dotyczących rozmaitych eksperymentów myślowych, które traktowane są jako świadectwo na rzecz danych filozoficznych tez bądź teorii, odgrywając tym samym doniosłą epistemiczną rolę.

Zasadniczym celem dysertacji jest więc zbadanie natury tak pojmowanej intuicji i krytyczna ocena roli, jaką odgrywa ona w filozofii. Główne tezy rozprawy są następujące. Po pierwsze, intuicja rzeczywiście często odgrywa rolę świadectwa dla wielu filozoficznych teorii czy tez. Po drugie, w sposób bezpośredni świadectwami tymi są intuicyjne sądy, cechujące się nieinferencyjnością oraz własnościami dyspozycyjnymi, których źródłem zaś jest intuicja pojmowana jako pewnego rodzaju proces czy stan mentalny, która może być badana w ramach nauk empirycznych, takich jak psychologia. Po trzecie, intuicje są w filozofii świadectwem mentalistycznym, co oznacza, że mogą stanowić świadectwo (czy być źródłem świadectw) na rzecz pojęć, lecz już nie na rzecz pozamentalnych przedmiotów w świecie. Argumentacja na rzecz tych tez prowadzona jest poprzez pięć rozdziałów poprzedzonych wstępem, podsumowanie zaś zawarte jest w zakończeniu.

We wstępie staram się precyzyjnie wytyczyć obszar tematyczny podjęty w dysertacji, zwracając szczególną uwagę na rozmaite konteksty, w których używa się terminu „intuicja”.

Wpierw więc analizuje różnorakie asocjacje tego pojęcia w historii filozofii, pisząc m.in. o rozumieniu intuicji w filozofii scholastycznej, u Platona i Arystotelesa czy w czasach nowożytnych, zarówno wśród wpływowych racjonalistów (Kartezjusz, Spinoza), jak i empirystów (Locke). Wskazuję również na koncepcje intuicji w bliższych współczesności kierunkach filozoficznych, takich jak chociażby pragmatyzm Peirce'a, fenomenologia Husserla, myśl Bergsona, czy jej rolę w logice i poszczególnych dyscyplinach naukowych. Analizie poddaję także konteksty użycia tego terminu w języku potocznym czy literaturze pięknej. Zawarte we wstępie są również rozważania dotyczące poszczególnych rozwiązań terminologicznych czy translacyjnych. Wreszcie wstęp kończy omówienie metodologii, głównych tez oraz zawartości każdego z rozdziałów.

Pierwszy rozdział poświęcony jest eksperymentom myślowym i ich roli we współczesnej filozofii, zwłaszcza w obrębie analizy pojęć. Konstruuje w nim pewien ogólny model eksperymentu myślowego w filozofii, zwracając w szczególności uwagę na rolę, jaką odgrywa w nim intuicja – kluczowa, jak staram się pokazać, dla wyniku eksperymentu. Model ten następnie ilustruję trzema przykładami znanych eksperymentów myślowych w filozofii: dwóch z dwudziestowiecznej filozofii analitycznej (autorstwa Gettier'a oraz Kripkego, dotyczących odpowiednio wiedzy i odniesienia nazw) oraz jednym z filozofii antycznej (fragment *Państwa* Platona dotyczący definicji sprawiedliwości), pokazując, w jaki sposób każdy z elementów zaproponowanego modelu jest w nim realizowany. Rozdział zamykają rozważania dotyczące tzw. problemu informatywności eksperymentów myślowych, będącego analogonem znanego w filozofii analitycznej tzw. paradoksu analizy.

W drugim rozdziale zrekapitułowana zostaje współczesna debata dotycząca natury intuicji toczona w ramach współczesnej filozofii analitycznej. Dokonuję w nim różnego rodzaju typizacji, dzieląc prezentowane stanowiska na m.in. doksyastyczne i nondoksyastyczne (odnoszące się do przekonań bądź stanów), wąskie i szerokie (zakładające minimalną bądź większą liczbę warunków bycia intuicją) czy racjonalistyczne i naturalistyczne (zależnie od stosunku do uzasadnienia i wiedzy *a priori*). Krytycznie omawiam różnorakie stanowiska, poczynwszy od najogólniejszych teorii zrównujących intuicję z przekonaniem bądź inklinacją do przekonania, po bardziej rozwinięte koncepcje, ujmujące intuicję jako charakteryzującą się składnikiem modalnym (Bealer), będącą wyrazem kompetencji pojęciowej (Ludwig) czy stanowiącą swoiste doświadczenie *sui generis* (Chudnoff, Bengson, Koksvik).

O ile drugi rozdział zdaje sprawę z debat dotyczących natury intuicji, w trzecim uwaga skoncentrowana jest na współczesnych rozważaniach poświęconych jej roli w filozofii, w szczególności zaś jej epistemicznego statusu. Przywołuję w nim tradycyjny obraz metafizyczny (TOM), zgodnie z którym filozofowie opierają się na intuicji jako świadectwie na rzecz rozmaitych tez czy teorii filozoficznych. Zasadność opartej na TOM filozoficznej praktyki kwestionowana bywa zarówno z pobudek teoretycznych (zarzut Cumminsa o niekalibrowalności intuicji), jak i przede wszystkim empirycznych w tzw. negatywnym programie filozofii eksperymentalnej. W rozdziale trzecim analizuję bliżej te zarzuty i różne strategie ich odpięcia. W szczególności krytycznie odnoszę się do tzw. argumentu z biegłości, zgodnie z którym filozof jest pewnego rodzaju ekspertem w swej dziedzinie, więc jego intuicje mają większe znaczenie w przypadku oceny eksperymentów myślowych. W ostatniej części

rozdziału prezentuję stanowisko negacjonizmu odnośnie do intuicji filozoficznych (głoszone przez Cappelena i Deutscha), zgodnie z którym cała wspomniana debata opiera się na nieporozumieniu: intuicja nie odgrywa bowiem żadnej roli w filozofii – TOM zatem jest fałszywy. Uważając to stanowisko za z gruntu błędne, argumentuję na koniec rozdziału, dlaczego powinno zostać ono odrzucone.

W czwartym rozdziale argumentuję za autorską koncepcją intuicji jako sądów nieinferencyjnych. W punkcie wyjścia odróżniam dwa rozumienia intuicji: jako pewnego stanu czy aktu mentalnego z jednej strony bądź jako treści tego aktu, czyli sądu, z drugiej. Niektórzy filozofowie uważają, że jeśli potraktujemy intuicje jako świadectwa w filozofii w pierwszym sensie, to grozi to zarzutem psychologizacji świadectw, zaś jeśli w drugim, to teza staje się trywialna: filozofia jest dyscypliną dyskursywną, więc w oczywisty sposób wszystkie świadectwa opierają się w niej na sądach. Istotne jednak, jak staram się wykazać, jest rozumienie roli intuicji jako świadectw łączące oba te sensory: w filozofii świadectwem na rzecz danych tez czy teorii są sądy intuicyjne, których źródłem są intuicje rozumiane jako pewien stan czy akt. Dla filozofa kluczowe są intuicyjne sądy, lecz ich źródło, intuicja rozumiana jako akt czy stan, może być przedmiotem badań empirycznych, zwłaszcza w zakresie psychologii. W rozdziale czwartym przyglądam się zatem również ustaleniom dotyczącym intuicji sformułowanym na gruncie psychologicznym, wskazując na te wątki, które mogą okazać się istotne z filozoficznego punktu widzenia. Cała ta analiza prowadzi w końcu do argumentacji za filozoficzną koncepcją intuicji jako sądu nieinferencyjnego o własnościach dyspozycyjnych. Przyjęcie takiej koncepcji pociąga za sobą konieczność odparcia argumentów za rozumieniem intuicji na sposób inferencyjny, co czynię w kolejnym podrozdziale. Całość rozważań w rozdziale czwartym wieńczy postawienie hipotezy heterogeniczności intuicji, zgodnie z którą intuicje w filozofii nie stanowią jednego typu czy rodzaju, lecz raczej oceniać należy je osobno, przypadek po przypadku.

Ostatni, piąty rozdział zawiera argumentację za mentalistycznym rozumieniem roli intuicji jako świadectw. Innymi słowy, bronię w nim tezy, że intuicje są w filozofii świadectwami na rzecz pojęć, lecz nie (bezpośrednio) na temat zewnętrznego świata. Zaczynam od przedstawienia tzw. Planu Canberry, programu filozoficznego postulującego dwuetapowy proces badania świata: wpierw dokonujemy analizy pojęciowej, odkrywając role odgrywane przez badane pojęcie, następnie zaś (już w bardziej empiryczny sposób) sprawdzamy, co w rzeczywistości wypełnia te role w świecie. By lepiej pojąć, jaką funkcję pełni w tym obrazie intuicja, należy wpierw zrozumieć, czym dokładnie są pojęcia. Analizuję więc różnego rodzaju teorie pojęć, zwracając uwagę na dwa ogólne typy filozoficznych badań w tym zakresie (rozumiejące pojęcia jako reprezentacje bądź przedmioty abstrakcyjne), ustalenia psychologiczne dotyczące pojęć, by wreszcie sformułować pewną koncepcję minimum pojęć, będącą możliwie teoretycznie neutralną z jednej strony, a z drugiej pozwalającą dość precyzyjnie wskazać, o jakich fenomenach jest mowa. Opierając się na tych ustaleniach argumentuję, że intuicje – w sensie wyłożonym w rozdziale czwartym – odgrywają w filozofii rolę świadectw na rzecz pojęć. Są jednak świadectwem niedoskonałym, dlatego na zakończenie proponuję rozważenie alternatywy preskryptywnej (np. inżynieria pojęciowa), w której zarzuca się korzystanie z intuicji jako świadectwa na rzecz normatywnych badań dotyczących pojęć.

Wszystkie podjęte w dysertacji wątki podsumowane zostają w zakończeniu. Zostają w nim zrekapitulowane najważniejsze wyniki pracy, przeanalizowane osiągnięte cele badawcze oraz wykazane jest, w jaki sposób potwierdzone zostały postawione w punkcie wyjścia główne tezy rozprawy. Całość wieńczy umiarkowanie sceptyczna konkluzja odnośnie do epistemicznego statusu intuicji i postulat wykorzystywania szerszego spektrum narzędzi teoretycznych w filozofii.

Wrocław, 21.03.2022

Krzysztof Celten